

TOPSTUKKEN UIT DE COLLECTIE VAN HET PRIVAAT LEESMUSEUM

Topstukken

UIT DE COLLECTIE

VAN HET

Privaat Leesmuseum

Met bijdragen van:

Frits Abrahams
Ton Barning
Sandra Bechtholt
Merel Bem
Tamarah Benima
Ton den Boon
Ellen de Bruin
Peter Brusse
Winfred van Buren
Reinildis van Ditzhuyzen
Birgit Donker
Bibi Dumon Tak
Hanneke van Eijken
Fokke en Sukke
Maarten 't Hart
Wim Hazeu

Hans Heestermans
Peter IJsenbrant
Sjoerd de Jong
Jacques Klöters
Lily Knibbeler
Karel Knip
Arno Koek
Jeannette Kok
Yvonne Kroonenberg
Jan Kuitenbrouwer
Lisa Kuitert
Inger Leemans
Jona Lendering
Jan Luitzen
Joris Luyendijk
Nop Maas
Jenny Mateboer
Marita Mathijsen

Aad Meinderts
Dik van der Meulen
George Moormann
Erik van Muiswinkel
Nelleke Noordervliet
Marc van Oostendorp
Kasper Peters
Joyce Roodnat
Monika Sauwer
Ed Schilders
Emile Schrijver
Nicoline van der Sijs
Bert Sliggers
Frits Spits
René van Stipriaan
Joost Swarte
Thomas Verbogt
Marjoleine de Vos

ANTIQUARIAAT DIGITALIS

AMSTERDAM, 2018

Inhoud

Woord vooraf 7

Leven kan voor mij niet zonder lezen | *Frits Abrahams* 13

Leesliefdes | *Ton Barning* 15

Bij het raam op zolder | *Sandra Bechtholt* 16

Ik hoor het nog | *Merel Bem* 19

Een oceaan, in en buiten mij | *Tamarah Benima* 21

Leesverlangen | *Ton den Boon* 23

Hang je brein aan een verhaal | *Ellen de Bruin* 25

Zomaar lezen voor het plezier heb ik nooit gekund | *Peter Brusse* 26

Leven en sterven in de Letteren | *Winfred van Buren* 29

Leeshonger | *Reinildis van Ditzhuyzen* 33

Leeslust | *Birgit Donker* 35

We moeten een vangrail zijn | *Bibi Dumon Tak* 37

De adem zingt als een mechanisch vogeltje | *Hanneke van Eijken* 39

Verslaving | *Maarten 't Hart* 41

Schrijversgekte | *Wim Hazeu* 43

Werken in een boekenhemel | *Hans Heestermans* 45

Letterkunde in gips | *Peter IJsenbrant* 47

Genade, klik nog niet weg! | *Sjoerd de Jong* 49

Mijn roomse schoolbibliotheek | *Jacques Klöters* 51

Misleidende beeldcultuur | *Lily Knibbeler* 52

Systematisch Grimm lezen | *Karel Knip* 55

De drang om lezers te enthousiasmeren | *Arno Koek* 57

Luisteren, lezen, kijken | *Jeannette Kok* 59

Meisjesboekenkind | *Yvonne Kroonenberg* 61

Het boodschappenlijstje | *Jan Kuitenbrouwer* 63

Op zoek naar het ultieme boek | *Lisa Kuitert* 65

Lichamelijk Lezen, het Leesplezier van Leemans <i>Inger Leemans</i>	67
Het boek van de toekomst <i>Jona Lendering</i>	68
Hoop <i>Jan Luitzen</i>	71
Papier-leesplezier <i>Joris Luyendijk</i>	73
Het leesbeest <i>Nop Maas</i>	75
Boeken maakten mijn wereld groter <i>Jenny Mateboer</i>	77
Nooit alleen op de wereld <i>Marita Mathijssen</i>	78
Lezen kan heerlijk wezen <i>Aad Meinderts</i>	81
Bladerboekenkast <i>Dik van der Meulen</i>	85
De beste kamer; Papieren geritsel <i>George Moormann</i>	87
Lezend leren leven <i>Erik van Muiswinkel</i>	89
Leesnoodzaak <i>Nelleke Noordervliet</i>	91
Mijn afgunst <i>Marc van Oostendorp</i>	93
Natuurlijk de taal <i>Kasper Peters</i>	95
Bedlezer <i>Joyce Roodnat</i>	97
Twaalf tot vijftien <i>Monika Sauwer</i>	98
Bewondering <i>Ed Schilders</i>	101
Even terug in de tiende eeuw <i>Emile Schrijver</i>	103
Homo legens <i>Nicoline van der Sijs</i>	105
Tot in lengte van dagen <i>Bert Sliggers</i>	107
Alsof ik me in een parallel universum voortbewoog <i>Frits Spits</i>	108
Op weg naar het einde <i>René van Stipriaan</i>	111
De boeken van mijn leven <i>Thomas Verbogt</i>	112
Ze merkt het niet. Ze leest <i>Marjoleine de Vos</i>	115
<i>Fokke en Sukke</i>	117
<i>Joost Swarte</i>	119
Nawoord	121

Sommige leesbeeldjes zijn ontstaan als promotiemateriaal: om donateurs te bedanken. Links het beeldje van Terre des Hommes. Rechts een bronzen beeldje dat in 2000 door Corry Ammerlaan-Van Niekerk (monogram CAN) is gemaakt voor het Reumaverpleeghuis in Rotterdam.

Woord vooraf

Hoe het is begonnen, kan ik me niet precies herinneren. Ik kom graag in kringloopwinkels. Lang liep ik daar rechtstreeks naar de boekenafdeling, zonder op of om te kijken. Maar een paar jaar geleden zag ik in een van die winkels een leesbeeldje staan.

Of dit eerste beeldje meteen mijn hart heeft gestolen, weet ik niet meer. Sommige beeldjes zijn echt ongelooflijk lelijk of tuttig. Maar iets kan mooi van lelijkheid zijn. Bovendien: naarmate mijn verzameling groeide, begon ik de culturele waarde van die beeldjes in te zien – ik kom daar op terug.

Mijn eerste leesbeeldjes stonden een tijd in de keuken, maar dat bleek niet erg praktisch. Vervolgens verhuisden ze naar een van mijn boekenkasten, waar ik toch al met de ruimte moet woekeren dus dat was ook een slecht idee.

Uiteindelijk verplaatste ik ze naar de ergerij: het kleinste kamertje in mijn huis, de bestekamer.

Tegen die tijd was ik echt van die beeldjes gaan houden, dus om ze te eren heb ik een bordje op de deur geschroefd: Privaat Leesmuseum. Ook de verlichting moest worden aangepast, want een museumcollectie vraagt om andere belichting dan een privaat.

Verzamelen is een ziekte, zeker bij mensen die, zoals ik, graag ordenen en rubriceren.

Leesbeeldjes hebben niet allemaal dezelfde functie. De meeste dienen ter decoratie. Sommige hebben daarnaast nog een praktische keerzijde; beeldjes met een sleuf in hun rug fungeren als spaarpot en de grotere, zware beelden met een rechte rug of achterwand zijn als boekensteun bedoeld. Vooral in de laatste

categorie zijn prachtige beelden gemaakt, van aardewerk, hout of gips.

Bovendien zijn sommige leesbeeldjes als promotiemateriaal gebruikt, met name bij acties voor goede doelen. Terre des Hommes, een internationale charitatieve instelling die zich richt op de rechten van het kind, heeft donateurs weleens bedankt met een beeldje van een lezende jonge vrouw die peinzend opkijkt uit haar boek; op de achterzijde staat de tekst ‘Laat ze leren’. Het Reumaverpleeghuis in Rotterdam bedankte donateurs in 2000 met een mooi bronzen beeldje van een meisje met paardenstaart dat aandachtig zit te lezen in een boek getiteld *Sophie*. Zo zijn er meer dankleesbeeldjes gemaakt, meestal door erkende kunstenaars.¹

Pas na verloop van tijd drong tot mij door dat alle leesbeeldjes bij elkaar een cultuurhistorische functie hebben: je kunt ze zien als vertegenwoordigers van een leescultuur die in hoog tempo aan het veranderen is.

Waarschijnlijk lezen er nu meer mensen dan ooit tevoren, zeker in openbare ruimtes. Stap in een bus, tram of trein en je ziet overal mensen die lezen: op hun mobiele telefoon. Vroeger zag je slechts bij uitzondering lopende lezers: ik herinner me oude mannen die lezend het treinstation uit wandelden. Dankzij de smartphone is lopend lezen een algemeen verschijnsel geworden. Je ziet zelfs mensen lezend fietsen, autorijden, fitnessen, een winkelwagentje of kinderwagen voortduwen – smartphonelezen is een pandemie.

Of er momenteel nog veel leesbeeldjes worden gemaakt weet ik niet, maar dat lijkt me

¹ Van slechts heel weinig beeldjes is de maker bekend. Als die bekend is, wordt dit in deze catalogus vermeld in het bijschrift. Voor leesbeeldjes van beeldend kunstenaars zie onder andere <http://leesbeelden.blogspot.nl>.

Leesbeeldjes tonen vaak een duidelijk klassenonderscheid.

onwaarschijnlijk. Zeker is dat er in de loop van de tijd honderden zijn gemaakt.² Alles bij elkaar tonen ze een oudere fase in het leesgedrag van de mens: de tijd waarin wij ons nog verdiepten in kranten, tijdschriften en boeken van papier.

Volgens de beeldjesmakers las men ook toen vaak in de openbare ruimte, vooral in de natuur. Tot de topstukken van het Privaat Leesmuseum behoort bijvoorbeeld een beeldje van een man met hoed, pijp en witte baard die op een begroeid buitenmuurtje de krant zit te lezen. Bij zijn rechterhand, op de hoek van de krant, zit een vogel en bij zijn voeten scharrelt een kip. Dit alles leidt de man niet af: hij leest in perfecte harmonie met de natuur, de pijp losjes in zijn mond.

Een ander beeldje toont ons een jongen met stropdas en alpinopet die leunt tegen een begroeid tuinkekje; een vogel en een hondje kijken toe. De knul, hooguit tien jaar oud, is niet geconcentreerd aan het lezen, maar zit ontspannen en kijkt guitig de wereld in: hij lijkt hardop te lezen.

Niet alle buitenlezers hebben overigens zo'n ontspannen leeshouding. Weer een ander beeldje toont een jongeman uit de hogere klasse – hij draagt schoeisel en herenkleding uit de 18de eeuw – zittend op een piëdestal die lijkt op een reuzepaddenstoel. Met zijn linkerhand houdt hij een klein boekje voor zich (een dichtbundel?), rechts laat hij vier grotere boeken op zijn hand en onderarm balanceren. Hij kijkt peinzend en dat is te begrijpen, want de ervaring leert dat het geen pretje is om te lezen terwijl je een stapeltje zware boeken vasthoudt. Wie zo leest krijgt kramp – we zien hier een poseur, geen levensechte lezer.

De peinzende poseur behoort duidelijk tot de elite, de man met hoed en pijp en de knul met stropdas en alpinopet zijn overduidelijk representanten van de burgerij of het lagere volk: je ziet dit klassenonderscheid bij veel

beeldjes. De honderden beeldjes die ik inmiddels heb gezien, zijn grofweg te verdelen in de volgende categorieën: chique en aristocratische lezers (deftige dames en heren, al dan niet in elkaars gezelschap); sjofele, volkse lezers; vrome lezers (meestal lezende monniken, soms een lezende non); lezers met een migratieachtergrond (onder meer uit China en Afrika); blote lezers (waaronder veel engeltjes); en lezende dieren (waaronder veel beren).

In het Privaat Leesmuseum zijn de beeldjes thematisch gerangschikt. Zo staan alle rokende lezers bij elkaar – allemaal mannen, ze roken een pijp of sigaar en zitten graag op een boomstam of kruk. In de catalogus is deze thematische indeling losgelaten; ik heb steeds naar een topstuk gezocht dat (enigszins) aansluit bij het verhaal.³

Over de geschiedenis van leesbeeldjes is weinig bekend. Er is bij mijn weten nooit onderzoek naar gedaan. De meeste zijn ongedateerd maar lijken te zijn gemaakt tussen grofweg 1935 en 1975. Mijn vermoeden is dat het succes van de zogenoemde Hummels of Hummeltjes veel invloed heeft gehad. De Duitse porseleinbakker Franz Goebel begon in 1935 beeldjes te maken naar de tekeningen van zuster Maria Innocentia ('Berta') Hummel (1909-1946). Die porseleinen, handbeschilderde beeldjes waren en zijn behoorlijk duur⁴; ik denk dat veel van de Hummelachtige beeldjes van aardewerk, waaronder de leesbeeldjes, als goedkopere concurrenten van de echte Hummels op de markt zijn gebracht. Ze zijn afkomstig uit onder meer Duitsland, Engeland, Frankrijk, Nederland en Spanje. Overigens zijn ook deze concurrenten met de hand beschilderd, wat zichtbaar wordt als je twee exemplaren van hetzelfde beeldje met elkaar vergelijkt.

Cultuurhistorisch gezien is het ironisch dat de meeste leesbeeldjes naar alle waarschijnlijkheid

² Voor zover mij bekend is de grootste collectie, van honderden verschillende beeldjes, te zien in de etalage van antiquariaat Kok in de Oude Hoogstraat in Amsterdam.

³ Sommige topstukken zijn voor deze gelegenheid geleend uit de collecties van Jacqueline Lensink en Miranda van Roosmalen.

⁴ Collecties van (duizenden) Hummeltjes zijn te zien in diverse musea wereldwijd. Zie onder andere het Museum of Hummels in Rosemont, Illinois (www.rosemont.com/community/museum-of-hummels) en Das Hummelhaus.

De lezer links draagt een pince-nez, de lezer rechts een bril met poten. De krant die ze lezen heeft een andere kolomindeling. Aan de binnenzijde van de krant zijn overigens geen letters geschilderd. Hetzelfde geldt voor vrijwel alle leesbeeldjes: er wordt gelezen in blanco objecten.

zijn gefabriceerd in een periode dat lezen bij kinderen niet als vanzelfsprekend werd aangemoedigd. Dat komt in deze catalogus bij verschillende auteurs aan bod. Een kind dat veel las kreeg – vooral in de jaren vijftig en zestig van de 20ste eeuw – te horen dat het ongezellig was. Dat je je verstand verlas. Een oproep in *NRC Handelsblad* leverde een hele reeks van dit soort leesontmoedigingen op.⁵ Hier een greep:

- Als je zo doorgaat word je een boekenwurm en kunnen wij je in een luciferdoosje stoppen.
- Altijd met je neus in de boeken, ga iets nuttigs doen!
- Dat boek loopt niet weg.
- Denk aan Prediker 12:12 ('Van vele boeken te maken is geen einde, en veel lezen is vermoeiing des vleses' (Statenvertaling). In de Nieuwe Bijbelvertaling: 'Er komt geen einde aan het aantal boeken dat geschreven wordt, en veel lezen mat het lichaam af.'
- Ga buiten spelen, verstandmuseum!
- Je kunt nog lang genoeg lezen in je leven!
- Je leest nog eens hemel en aarde aan elkaar vast.
- Je verleest je hele verstand, leesmuseum.
- Je krijgt nog 's een hoofd als een almanak.
- Boeken? Zonde van het geld, als je ze uit hebt, heb je er niks meer aan!
- Wil je professor worden of zo?
- Ga nu eens buiten spelen. Je verleest je ziel en zaligheid.

Ik kan daar nu enkele citaten uit deze catalogus tegenover zetten, sommige van auteurs die in hun jeugd op deze manier zijn bejegend.

- Lezen is ook een vorm van verdwijnen (Frits Abrahams).
- Lezen is voeding voor mijn hart, geest en ziel (Tamarah Benima).
- Die overgave aan leeslust op vrijdagavond, veel gelukkiger ben ik niet meer geworden (Birgit Donker).

- Lezen is een vorm van ernstige verslaving (Maarten 't Hart).
- Hoe meer je leest hoe kritischer je wordt (Lisa Kuitert).
- Alleen op papier ben je echt verlost (Joris Luyendijk).
- Alleen op de wereld ben je nooit met een boek (Marita Mathijssen).
- Lezend vind je woorden voor gedachten waarvan je niet wist dat je ze had (Aad Meinderts).
- Ik las en lees in bed, bad en bij brood (Erik van Muiswinkel).
- Al lezend ben ik onsterfelijk en alomtegenwoordig (Nelleke Noordervliet).
- Dankzij lezen verzamel je ervaringen, je plukt uit de kennis die de mensheid in de loop van de tijd heeft geaccumuleerd (Nicoline van der Sijs).
- Wie leest is in een andere wereld (René van Stipriaan).

Overigens komen deze citaten pas volledig tot hun recht als je het hele stukje leest, dus hopelijk zetten ze daartoe aan.

Rest mij om alle medewerkers aan deze catalogus hartelijk te bedanken: de schrijvers, fotograaf, eindredacteuren, beeldredacteur, vormgever en uitgever – hun namen staan vermeld in het colofon. Iedereen heeft zijn of haar bijdrage belangeloos geleverd; eventuele opbrengsten van deze catalogus gaan naar Biblionef, een stichting die ernaar streeft om 'Leesplezier voor kinderen wereldwijd' te bevorderen. Ik vind het erg sportief dat ook enkele museumdirecteuren een bijdrage hebben geleverd – tot op zekere hoogte zijn we toch concurrenten.

Ewoud Sanders

⁵ 'Je verstand verlezen', *NRC Handelsblad*, 7-2-2018.

Lezende franciscaan

Materiaal: gips

Maker: Eduard Antheunis, Gouda, circa 1910-1933

Formaat: 22 x 10,5 cm

Leven kan voor mij niet zonder lezen

FRITS ABRAHAMS

Ik vraag iemand: lees je veel? Ik bedoel dan niet of de ander veel kranten, tijdschriften of weblogs leest. Ik bedoel boeken, literaire boeken vooral.

Om een of andere reden is lezen voor mij synoniem met literatuur lezen. Het andere lezen is eerder vergaren van informatie; het is een bezigheid die geen beroep doet op de verbeelding of het inlevingsvermogen. Wie voor het eerst de grote schrijvers leest, krijgt een ander wereldbeeld – een ingrijpende ervaring. Ik kan me herinneren dat de kennismaking met de romans van Hermans – ik was amper volwassen – voor mij een schok was. Zat de wereld zó in elkaar? Dan moest ik op mijn tellen passen.

Toch ben ik niet gaan lezen om mijn wereldbeeld bij te stellen. Ik lees omdat ik van taal houd en omdat ik nieuwsgierig ben naar andere levens. Wat kunnen ze toevoegen aan mijn eigen leven, zijn er gedeelde zorgen en ervaringen, of zijn de verschillen groter dan de overeenkomsten?

Daarnaast is lezen ook een vorm van verdwijnen, je zou het zelfs één grote verdwijntruc kunnen noemen. Want wie leest hoeft niet aan de wereld deel te nemen, hij gaat op in de wereld van een ander. Tegelijk wordt hij zich bewuster van zichzelf. En wat minstens zo belangrijk is: hij amuseert zich zonder een ander nodig te hebben. Een gretige lezer verveelt zich nooit.

Lezen wordt wel een asociale, egocentrische bezigheid genoemd. Als dat bedoeld wordt als een verwijt, accepteer ik het. Ik kan mij voorstellen dat mensen niet goed kunnen begrijpen dat anderen liever met een boek communiceren dan met hen. Wat hebben zij fout gedaan? Zijn ze zoveel onaantrekkelijker en saaier dan een verzameling dode letters?

Soms wel, helaas. Mensen kunnen in boeken boeiender zijn dan in de werkelijkheid. We lezen

wat hun drijfveren zijn, waarom ze haten en liefhebben – allemaal zaken die ze in het gewone leven liever voor zichzelf houden omdat openhartigheid kwetsbaar maakt. De goede schrijver doorziet hen, en daarmee hopelijk ook zichzelf, en schrijft het indringend op – in proza of poëzie.

Zulke boeken wil ik lezen.

Wel ben ik als lezer veranderd. Ik begon breed, als een literaire veelvraat met een voorkeur voor romans, maar langzaam is mijn smaak verschoven naar korte verhalen, essays en poëzie. Ook wil ik tegenwoordig graag dat de persoon van de schrijver duidelijk zichtbaar wordt in zijn boeken. Daarom heb ik een zwak voor schrijvers als Gerard Reve, J.J. Voskuil, Simone de Beauvoir, de Canadees Norman Levine en John Cheever met zijn schitterende dagboeken.

Ik vrees dat ik moet concluderen: leven kan voor mij niet zonder lezen.

Ida Gerhardt beschreef het al subliem in haar gedicht 'Onvervreemdbaar'.

Dit wordt ons niet ontnomen: lezen,
en ademloos het blad omslaan,
ver van de dagelijksheid vandaan.
Die lezen mogen eenzaam wezen.

Zij waren het van kind af aan.

Hen wenkt een wereld waar de groten,
de tijdelozen, voortbestaan.
Tot wie wij kleinen mogen gaan;
de enigen die ons nooit verstoten.

Frits Abrahams is columnist van NRC

Prototype van een bibliofiel of bibliomaan, mogelijk
geïnspireerd door het schilderij 'Der Bücherwurm' uit
1857 van Carl Spitzweg (1808-1885)

Materiaal: gips

Herkomst/maker: onbekend, waarschijnlijk van
omstreeks 1935

Formaat: 19 x 11,5 cm

